

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA'LIM – TARBIYA BERISHDA IJODIY O'YINLARNING AMALIY AHAMIYATI

Avezov Olmos Ravshanovich

Psixologiya fanlari bo'yicha

falsafa doktori(PhD), dotsent

Saidov Salohiddin Tavakkal o'g'li

Buxpxti talabasi

Annotasiya: *Maktabgacha yoshdagi bolalar kattalar hayotini hamma tomonlarini o'z o'yinlarida aks ettira oladilar. O'yinning ahamiyati bola shaxsining o'sib kamolotga yetishiga ta'sir ko'rsatishdan iboratdir. O'yin har bir yosh bosqichida bolaning tevarak atrofdagi dunyoni va kishilar o'rtasidagi munosabatlarni bilib olishni ifodalaydi.*

Kalit so'zlar: *tarbiya berish, ijodiy o'yinlar, jismoniy va psixologik faoliyat, shaxs faoliyati, ijtimoiy rivojlanish, hayoliy va hayotiy obrazlari, maktabgacha ta'im tarbiya.*

Mavzuning dolzarbligi: Jamiyatning ma'naviy takomili unda amalga oshiriladigan ta'lim - tarbiya ishlarining mazmuni, shakl va mohiyatiga bog'liqdir. Shu boisdan ham ta'limdagi yangilanishni, respublikamizda amalga oshirilayotgan bosqichma - bosqich ta'lim tizimini pedagogik talqin qilish, bu jarayonni samaradorli kechishini ta'minlash zaruriyati yuzaga keladi. Ma'lumki, bolalarning asosiy vaqti o'yin bilan o'tadi. O'yin - maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlanishining muhim vositasi, ularning asosiy faoliyati bo'lib hisoblanadi. O'yin jarayonida bola shaxsi faoliyat subyekti sifatida shakllana boshlaydi. O'yin uzoq davrlardan beri mashhur olimlar, pedagog-psixologlar, faylasuflar, sotsiologlar, etnograflar va madaniyat arboblari diqqatini o'ziga qaratib kelgan.

Mustaqillik yillarida ushbu muammoga bag'ishlangan bir qator ilmiy – tadqiqot ishlari amalga oshirildi. Faylasuf va sotsiolog olimlardan S.SHermuxamedov, N.Komilov, M.Imomnazarov, Q.Nazarov, J.Tulenov, A.Begmatov, M.Bekmurodov, I.Karimov, A.Umarov, N.Jo'rayev, T.Mahmudov, E.YUBsupov, va boshqalar maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim – tarbiya berishda ijodiy o'yinlarning mohiyati kabi masalalarni atroflicha tadqiq qilganlar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim – tarbiya berishda ijodiy o'yinlarni amalga oshirish va unga rahbarlik

Tayyorgarlik davri, o'yinga kirishish, o'yindagi harakatlarni muhokama qilish, asosiylarini belgilab olish jarayonlariga bo'linadi. Bu jarayonlar o'yin mazmunini tularoq ifoda eta olishga, uzaro ilk munosabatlarini o'rnatishda kelishib olishga yordam beradi. O'yinni rivojlantirish uchun o'yinga qo'yiladigan talablar mazmunini o'zgartirish kerak. O'yin vaziyatini tanlash o'yinga rahbarlik qilayotgan pedagogning mahoratiga, qiziqishiga bog'liq.

Ijodiy o'yinlar mazmunining o'ziga xosligi uning eng muhim xususiyatlaridan hisoblanadi. Mashhur pedagog va psixologlardan D.B.Elkonin, D.V. Mendjeritskiy, P.YE.Samorukova va boshqalarning fikricha, ijodiy–rolli o'yinlar kattalarning ijtimoiy hayotidagi rang-barang xatti-harakatlari, ko'rinishlari – bolalar o'yinlarining asosiy mazmuni bo'lib xizmat qilib, kattalar ijtimoiy hayotining namunasini oladigan faoliyat turidir.

Ijodiy o'yin faoliyatida asosiy komponent bo'lib, u personajni, hayotiy vaziyatni, harakat va personajlar munosabatini o'z ichiga oladi. Ijodiy o'yinlar o'z mazmun va mohiyatiga ko'ra jamoa o'yini bo'lib hisoblansada, yakka holda o'ynalmaydi, degan fikrni keltirib chiqarmasligi kerak. Ijodiy o'yinlar bolaning aqliy, axloqiy, jismoniy rivojlanishlarida muhim ahamiyat kasb etib, bunda bola ehtiyoji va malakasi tarbiyalanib, shakllanib boradi.

Ijodiy o'yinlarga rahbarlik qilish quyidagi asosiy bosqichlarda amalga oshiriladi.

1 - bosqich. Bolalarning qiziqishlarini, ulardagi ijodiy o'yinlar rivojlanishi darajasini o'rganishning asosiy vositasi quyidagilar:

- bolalar o'yinlarini kuzatish,
- o'yin rivojining asosiy yo'nalishlari, o'yin mavzusi, o'yin mazmuni, bola o'yin faoliyatining rivoji, o'yinda o'zaro munosabatlarning rivojlanishi bo'yicha tavsifnoma tuzish;
- o'yinga rahbarlik maqsadini aniqlash.

2 – bosqich. Kattalarning o'yin mavzusi va mazmuniga ta'sir etishi:

- o'yin mavzusi bo'yicha sayohat va maqsadli sayrlar;
- suhbatlar;
- badiiy asarlar va hikoyalar o'qib berish;
- illustrativ rasmlar ko'rsatish;
- mavzu bo'yicha turli mashg'ulotlar;
- tasviriy faoliyat mashg'ulotlari.

3 – bosqich. O'yinga tayyorgarlik (o'yin o'ynash uchun maxsus joy, uyinchoqlar va o'yin materiallari):

- tayyor uyinchoqlarni tanlash;
- qo'lda yasalgan o'yinchoqlar. Bunda bolalarning mustaqil shug'ullanishlari uchun o'yin zonasini tashkil etish.

4 – bosqich. Bolalarni o'ynashga o'rgatish (o'yin jarayoni va boshqa narsalarni o'yinda aks ettirish):

- o'yinchoq va uning o'rnini bosuvchi buyumlar ta'sirini o'rganish;
- o'yinda xayoliy tasavvurlarni aks ettirishga o'rgatish;
- o'yinda so'zlardan foydalanishga o'rgatish;
- o'yinda harakatlarni hisobga olish malakalarini shakllantirish;
- so'z va harakat;
- harakat va o'yin materiali,
- so'z, harakat va o'yin materiali o'yinning tili hisoblanadi.

5 – bosqich. O‘yinda axloqiy munosabatlarga ta‘sir etish, bolalar jamoasi, xulq-atvor, madaniyat, o‘yin faoliyatida o‘yin madaniyatini shakllantirish:

- ma‘lum o‘yin mavzusiga nisbatan bolalarning his-tuyg‘ularini uyg‘otish;
- bolalarga o‘yinni avvaldan rejalashtirish elementlarini o‘rgatish;
- o‘yinda rol va uyinchoqlarni oqilona taqsimlashga o‘rgatish;
- tengdoshlari bilan ahil o‘ynay olish madaniyatini tarbiyalash;
- ahil jamoani shakllantirish: mustaqil o‘ynash va o‘yinni oxiriga yetkazish, o‘yin jarayonidagi kelishmovchilik, bahslarni oqilona hal eta olish malakalarini tarbiyalash;
- kattalarning o‘yinga ta‘sir etishi – maslahat berishi, tushunchalarini to‘ldirish, o‘yinga to‘laqonli yordam berish;
- bolalarning o‘yin faoliyatlarini, axloqiy munosabatlarni baholash.

Sahnalashtirish o‘yinlari, bu bolalarning mustaqil ijodiy o‘yin turi bo‘lib, unda badiiy asar va hikoyalar bolalar tomonidan rollarga bo‘lib ijro etiladi. Bu o‘yinlar bolalarda iroda, intizom va o‘z xatti-harakatlarini boshqara olish, boshqalarning harakatlari bilan hisoblashish kabi ijobiy ma‘naviy xislatlarni shakllantiradi.

Sahnalashtirish o‘yinlarida bolalar o‘yin jarayoniga kirib boradilar, voqea va ertak qahramonlarining ichki hayotiga bevosita aloqador bo‘lgan qahramonlik, jasurlik, mehribonlik, jonbozlik, jonkuyarlik kabi ijobiy fazilatlarni o‘zlarida yaqqol namoyon qiladilar. Bu jarayonda bolalarning nutq faolligi, lug‘at boyligi va dunyoqarashi kengayib boradi.

Tavsiyalar

Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqib quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqdik.

1) Maktabgacha ta‘lim tarbiya ishlarining muvaffaqiyati ko‘p jihatdan bolalarning o‘yin faoliyatlarini maqsadga muvofiq tashkil qila borishga bog‘liqdorligini har bir maktabgacha tarbiya muassasasi murabbiylari bilishlari shart.

2) O‘yinlar orqali bolalarda ijtimoiy foydali, ya‘ni yuksak insoniy xislatlarni tarbiyalash mumkin.

3) Bolalarning o‘yin faoliyatlari ularning jismoniy va psixik jihatdan garmonik ravishda rivojlantirish uchun birdan bir vositadir.

4) O‘yin faqat bilish jarayonlarini takomillashtirib qolmay balki bolaning xulq-atvoriga ham ijobiy ta‘sir kursatadi.

5) Maktabgacha tarbiya muassasasi murabbiylariga kurs ishida keltirilgan o‘yinlardan foydalanishlarini tavsiya etamiz.

Xulosa qilib aytganda, bolalarning o‘yin faoliyatlari ularning jismoniy va psixik jihatdan garmonik ravishda rivojlantirish uchun birdan bir vositadir. O‘yin bolalar xayotida shunday ko‘p qirrali faoliyatki, unda kattalarga mansub bulgan mehnat ham, turli narsalar hakida tafakkur qilish, xom xayol, dam olish va xushchaqchaqlik manbalari ham mujjasamlashgandir, ya‘ni mana shu jarayonlarning barchasi o‘yin faoliyatida aniq bo‘ladi. Shuni ham ta‘kidlab o‘tish kerakki o‘yin faqat tashqi muhitdagi narsa hodisalarni bilish vositasigina emas, balki qudratli tarbiya vositasi hamdir. Ijodiy va syujetli o‘yinlarda

bolalarning barcha psixik jarayonlari bilan birgalikda ularning individual hislatlari ham shakllanadi. Demak, bog'chadagi ta'lim tarbiya ishlarining muvaffaqiyati ko'p jihatdan bolalarning o'yin faoliyatlarini maqsadga muvofiq tashkil qila borishga bog'likdir.

Shunday qilib, o'yin bolalar xayoli tomonidan yaratilgan narsa emas, aksincha bolalar xayolining o'zi o'yin jarayonida yuzaga kelib rivojlanadigan narsadir.

Bolalarning o'yin faoliyatlarida har xil xayoliy va afsonaviy obrazlarni yaratishlaridan shunday xulosa chiqarish mumkin: odamning (shu jumladan bolalarning ham) tashqi muhitdagi narsa va hodisalarni aks ettirish jarayonlari passiv jarayon emas, balki faol hamda ijodiy yaratuvchan, o'zgartiruvchan jarayondir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Avezov O.R. Psychologisal relations between family members. Ssientifis Journal Impast Fastor. VOLUME 2 | ISSUE 2. ISSN 2181-1784. SJIF 2022: 5.947 February 2022 www.oriens.uz. P-945-94

2. Avezov O.R. Mental Status and Behavioral Reastions in Emergeny. and Extreme Emergenies AMERISAN JOURNAL OF SOSIAL AND HUMANITARIAN RESEARSH. ISSN: 2690-9626 Vol.3

3. Avezov O.R. Ta'lim- tarbiya jarayonida agressiv xulqli bolalar ota- onasi bilan ishlashning o'ziga xos psixologik jihatlari. "O'zbekistonda fuqarolik jamiyati qurish sharoitida shaxs ma'naviy madaniyatini shakllantirishning falsafiy omillari" //Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari// Farg'ona, 2017 y. B. 248-251.

4. Avezov O.R. Mutaxassislikka kirish. Darslik,"Durdona" nashriyoti, 2021-yil. 243 bet.

5. Krutetskiy V.A. Pedagogik psixologiya asoslari. T., "O'qituvchi", 1996

6. Leventuyev P., A.Askarxujayev, B.Chudnovskiy, M.Voxidov «Bolalar psixologiyasi ocherklari».

7. Loginova V.I., P.G.Samorukovalar taxriri ostida «Maktabgacha tarbiya pedagogikasi» . «Tarbiyachi» T., 1991 y.

8. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va o'qitish metodikasi. T., 2007 y.